Elektrodynamika

Krzysztof Golec–Biernat

IFJ PAN/Uniwersytet Rzeszowski

(13 czerwca 2023)

Wersja robocza nie do dystrybucji

Kraków
2017/18

Spis treści

1 Równania Maxwella **4**
1.1 Równania Maxwella w materii 4
1.2 Polaryzacja i magnetyzacja materii 5

2 Fale elektromagnetyczne w materii nieprzewodzącej **6**
2.1 Równania falowe 6
2.2 Fale płaskie 7
2.3 Polaryzacja fali płaskiej 8

3 Optyka geometryczna **10**
3.1 Warunki na granicy dwóch ośrodków nieprzewodzących 10
3.2 Prawa odbicia i załamania 12

4 Polaryzacja w optyce geometrycznej **15**
4.1 Polaryzacja przy odbiciu i załamaniu 15
4.2 Wzory Fresnela dla polaryzacji w płaszczyźnie padania 16
4.3 Wzory Fresnela dla polaryzacji prostopadłej do płaszczyzny padania 19
4.4 Całkowite wewnętrzne odbicie 20
4.5 Natężenie fal przy odbiciu i załamaniu 21

5 Fale elektromagnetyczne w przewodnikach **22**
5.1 Równania falowe 22
5.2 Fale płaskie w przewodniku 23
5.3 Relacja dyspersyjna w przewodniku 24
5.4 Odbicie od powierzchni przewodzącej 26
5.5 Zależność współczynnika załamania od częstości 27
5.6 Literatura 31

Rozdział 1

Równania Maxwella

1.1 Równania Maxwella w materii

Równania Maxwella w materii przyjmują postać

$$\nabla \cdot \mathbf{D} = \rho_{sw} \tag{1.1}$$
$$\nabla \cdot \mathbf{B} = 0 \tag{1.2}$$
$$\nabla \times \mathbf{E} = -\frac{\partial \mathbf{B}}{\partial t} \tag{1.3}$$
$$\nabla \times \mathbf{H} = \mathbf{j}_{sw} + \frac{\partial \mathbf{D}}{\partial t} \tag{1.4}$$

gdzie $(\mathbf{E}, \mathbf{H})$ to wektory natężenia, a $(\mathbf{D}, \mathbf{B})$ to wektory indukcji pola elektrycznego i magnetycznego, natomiast ρ_{sw} i $\mathbf{j}_{sw}$ to gęstość i prąd ładunków swobodnych. Te ostatnie wielkości spełniają **równanie ciągłości**

$$\frac{\partial \rho_{sw}}{\partial t} = -\nabla \cdot \mathbf{j}_{sw} \tag{1.5}$$

jako warunek konstystencji dla równań Maxwella. Licząc bowiem pochodną po czasie prawa Gaussa (1.1) i korzystając z prawa Ampera-Maxwella (1.4) dostajemy

$$\frac{\partial \rho_{sw}}{\partial t} = \nabla \cdot \frac{\partial \mathbf{D}}{\partial t} = \nabla \cdot (\nabla \times \mathbf{H} - \mathbf{j}_{sw}) = -\nabla \cdot \mathbf{j}_{sw} \tag{1.6}$$

gdzie skorzystaliśmy z tożsamości $\nabla \cdot (\nabla \times \mathbf{H}) = 0$. Równanie ciągłości wyraża zasadę zachowania ładunku swobodnego, który może się przemieszczać.

Rozważmy dowolną objętość V, w której znajduje się ładunek o gęstości ρ. Całkując po tej objętości w ustalonej chwili czasu t, otrzymujemy całkowity ładunek w tej objętości w chwili t

$$Q(t) = \int_V \rho(\mathbf{r}, t)\, dV \tag{1.7}$$

Zmiana ładunku w czasie w objętości Vmoże być związana jedynie z przepływem ładunku swobodnego, który zmienia lokalną gęstość tego ładunku, tzn.

$$\frac{dQ}{dt} = \int_V \frac{\partial \rho(\mathbf{r}, t)}{\partial t}\, dV = \int_V \frac{\partial \rho_{sw}(\mathbf{r}, t)}{\partial t}\, dV = -\int_V (\nabla \cdot \mathbf{j}_{sw})\, dV = -\oint_A \mathbf{j}_{sw} \cdot d\mathbf{a} \tag{1.8}$$

gdzie skorzystaliśmy z równania ciągłości dla ładunku swobodnego oraz całkowego twierdzenia Gaussa, by otrzymać ostatnią całkę. Opisuje ona przepływ prądu ładunków swobodnych $\mathbf{j}_{sw}$ przez zamknietą powierzchnię A otaczającą objętość V. Tym samym, zmiana ładunku w tej objętości jest równa przepływowi ładunku swobodnego przez granicę rozważanego obszaru. Jest to treść **prawa zachowania ładunku**.

Wektory natężenia $(\mathbf{E},\mathbf{H})$ są związane z wektorami indukcji $(\mathbf{D},\mathbf{B})$ indukcji pól elektrycznych poprzez równania materiałowe. W ośrodku *liniowym* i *jednorodnym* zachodzi

$$\mathbf{D} = \epsilon\mathbf{E} \tag{1.9}$$

$$\mathbf{B} = \mu\mathbf{H} \tag{1.10}$$

gdzie ϵ i μ to współczynniki przenikalności elektrycznej i magnetycznej materii[1]. Stąd równania Maxwella w ośrodkach liniowych i jednorodnych można zapisać jedynie przy pomocy pól $(\mathbf{E},\mathbf{B})$

$$\nabla\cdot\mathbf{E} = \frac{\rho_{sw}}{\epsilon} \tag{1.11}$$

$$\nabla\cdot\mathbf{B} = 0 \tag{1.12}$$

$$\nabla\times\mathbf{E} = -\frac{\partial\mathbf{B}}{\partial t} \tag{1.13}$$

$$\nabla\times\mathbf{B} = \mu\mathbf{j}_{sw} + \mu\epsilon\frac{\partial\mathbf{E}}{\partial t} \tag{1.14}$$

1.2 Polaryzacja i magnetyzacja materii

Materia może podlegać polaryzacji elektrycznej lub magnetyzacji, które są opisywane wektorami z wektorami polaryzacji $\mathbf{P}$ i magnetyzacji $\mathbf{M}$. Ich związek z natężeniami pól elektromagnetycznych to

$$\mathbf{P} = \epsilon_0\chi_e\mathbf{E} \tag{1.15}$$

$$\mathbf{M} = \chi_m\mathbf{H} \tag{1.16}$$

gdzie współczynniki χ_e to podatność elektryczna, a χ_m to podatność magnetyczna materii.

Związek $\mathbf{P}$ i $\mathbf{M}$ z polami indukcji elektrycznej i magnetycznej $(\mathbf{D},\mathbf{B})$ to

$$\mathbf{D} = \epsilon_0\mathbf{E} + \mathbf{P} \tag{1.17}$$

$$\mathbf{B} = \mu_0(\mathbf{H} + \mathbf{M}) \tag{1.18}$$

Umożliwia on otrzymanie związku pomiędzy współczynnikami przenikalności materii, ϵ i μ, i próżni, ϵ_0 i μ_0,

$$\epsilon = \epsilon_0(1+\chi_e) \tag{1.19}$$

$$\mu = \mu_0(1+\chi_m) \tag{1.20}$$

Pola $\mathbf{D}$ i $\mathbf{H}$ odgrywają ważną rolę w elektrostatyce i magnetostatyce, gdyż umożliwiają zapis prawa Gaussa (1.1) i Ampera-Maxwella (1.4) przy pomocy ładunków swobodnych.

[1] W próżni $\epsilon = \epsilon_0 = 8.85\cdot10^{-12}\,\mathrm{C}^2/(\mathrm{N}\cdot\mathrm{m}^2)$ i $\mu = \mu_0 = 4\pi\cdot10^{-7}\,\mathrm{N/A}^2$.

Rozdział 2

Fale elektromagnetyczne w materii nieprzewodzącej

2.1 Równania falowe

W liniowej i jednorondej materii nieprzewodzącej nie ma swobodnych ładunków i prądów, dlatego kładziemy $\rho_{sw} = 0$ i $\mathbf{j}_{sw} = 0$ w równaniach Maxwella (1.11)–(1.14):

$$\nabla \cdot \mathbf{E} = 0 \tag{2.1}$$

$$\nabla \cdot \mathbf{B} = 0 \tag{2.2}$$

$$\nabla \times \mathbf{E} = -\frac{\partial \mathbf{B}}{\partial t} \tag{2.3}$$

$$\nabla \times \mathbf{B} = \mu\epsilon \frac{\partial \mathbf{E}}{\partial t} \tag{2.4}$$

Licząc rotację obu stron prawa Faradaya (2.3) dostajemy po lewej stronie

$$\nabla \times (\nabla \times \mathbf{E}) = \nabla(\nabla \cdot \mathbf{E}) - \Delta \mathbf{E} = -\Delta \mathbf{E} \tag{2.5}$$

gdzie $\Delta \equiv \nabla \cdot \nabla$. Przy otrzymaniu ostatniej równości skorzystaliśmy z prawa Gaussa (2.1). Po prawej stronie otrzymujemy

$$\nabla \times \left(-\frac{\partial \mathbf{B}}{\partial t} \right) = -\frac{\partial}{\partial t} (\nabla \times \mathbf{B}) = -\mu\epsilon \frac{\partial^2 \mathbf{E}}{\partial t^2} \tag{2.6}$$

gdzie skorzystaliśmy z prawa Ampera-Maxwella (2.4) aby dostać ostatnią równość. Przyrównując obie stony znajdujemy równanie falowe dla pola elektrycznego

$$\Delta \mathbf{E} = \mu\epsilon \frac{\partial^2 \mathbf{E}}{\partial t^2} \tag{2.7}$$

Podobnie, licząc rotację obu stron prawa Ampera-Maxwella znajdujemy równanie falowe dla pola magnetycznego

$$\Delta \mathbf{B} = \mu\epsilon \frac{\partial^2 \mathbf{B}}{\partial t^2} \tag{2.8}$$

W obu przypadkach prędkość fali wynosi

$$v = \frac{1}{\sqrt{\mu\epsilon}} \tag{2.9}$$

W próżni otrzymujemy prędkość światła

$$c = \frac{1}{\sqrt{\mu_0\epsilon_0}} \approx 3\cdot 10^8\,\frac{\mathrm{m}}{\mathrm{s}} \tag{2.10}$$

Stosunek tych prędkości n nazywa się współczynnikiem załamania

$$n = \frac{c}{v} = \sqrt{\frac{\mu\epsilon}{\mu_0\epsilon_0}} \tag{2.11}$$

Dla większości substancji poza obszarem rezonansowym $n > 1$ co oznacza, że prędkość światła w takich ośrodkach $v < c$. Więcej na ten temat w Rozdziale 5.5.

Dla substancji niemagnetycznych $\mu \approx \mu_0$ i wtedy

$$n \approx \sqrt{\frac{\epsilon}{\epsilon_0}} \equiv \sqrt{\epsilon_r} = \sqrt{1+\chi_e} \tag{2.12}$$

gdzie ϵ_r nazywa się względną przenikalnością elektryczną ośrodka.

2.2 Fale płaskie

Niech rozwiązania równań falowych w ośrodku nieprzewodzącym mają postać fal płaskich

$$\mathbf{E}(\mathbf{r},t) = \mathbf{E}_0\,\mathrm{e}^{i(\mathbf{k}\cdot\mathbf{r}-\omega t)} \tag{2.13}$$

$$\mathbf{B}(\mathbf{r},t) = \mathbf{B}_0\,\mathrm{e}^{i(\mathbf{k}\cdot\mathbf{r}-\omega t)} \tag{2.14}$$

gdzie $\mathbf{E}_0$ i $\mathbf{B}_0$ to stałe amplitudy pól. Podstawiając tą postać do obu równań falowych znajdujemy *relację dyspersyjną*,

$$\omega = v|\mathbf{k}| \tag{2.15}$$

która jest warunkiem na to by fale płaskie były rozwiązaniami równania falowego. Długość fali jest zdefiniowana jako stosunek

$$\lambda = \frac{2\pi}{|\mathbf{k}|} \tag{2.16}$$

Podstawiając fale płaskie do dwóch pierwszych równań Maxwella dostajemy

$$\nabla\cdot\mathbf{E} = i\mathbf{k}\cdot\mathbf{E}_0\,\mathrm{e}^{i(\mathbf{k}\cdot\mathbf{r}-\omega t)} = 0 \tag{2.17}$$

$$\nabla\cdot\mathbf{B} = i\mathbf{k}\cdot\mathbf{B}_0\,\mathrm{e}^{i(\mathbf{k}\cdot\mathbf{r}-\omega t)} = 0 \tag{2.18}$$

Stąd $\mathbf{E}\perp\mathbf{k}$ i $\mathbf{B}\perp\mathbf{k}$ co oznacza, że fala elektromagnetyczna jest *falą poprzeczną*. Podstawiają natomiast fale płaskie do równania Faradaya otrzymujemy

$$\nabla\times\mathbf{E} = i\mathbf{k}\times\mathbf{E}_0\,\mathrm{e}^{i(\mathbf{k}\cdot\mathbf{r}-\omega t)} = i\omega\mathbf{B}_0\,\mathrm{e}^{i(\mathbf{k}\cdot\mathbf{r}-\omega t)} = -\frac{\partial\mathbf{B}}{\partial t} \tag{2.19}$$

i stąd relacja

$$\mathbf{k}\times\mathbf{E}=\omega\mathbf{B} \tag{2.20}$$

która mówi, że $\mathbf{B}\perp\mathbf{E}$. Dla długości wektorów pól zachodzi

$$|\mathbf{B}|=\frac{1}{v}|\mathbf{E}| \tag{2.21}$$

gdzie skorzystaliśmy z relacji dyspersyjnej. Stąd ostateczna postać rozwiązań

$$\mathbf{E}(\mathbf{r},t)=\mathbf{E}_0\,\mathrm{e}^{i(\mathbf{k}\cdot\mathbf{r}-\omega t)} \tag{2.22}$$

$$\mathbf{B}(\mathbf{r},t)=\frac{1}{\omega}(\mathbf{k}\times\mathbf{E}_0)\,\mathrm{e}^{i(\mathbf{k}\cdot\mathbf{r}-\omega t)} \tag{2.23}$$

przy warunkach $|\mathbf{k}|=\omega/v$ oraz $\mathbf{E}_0\perp\mathbf{k}$. Dla fali płaskiej propagującej się w kierunku osi $\hat{\mathbf{z}}$, gdy $\mathbf{k}=k\hat{\mathbf{z}}$ i pola $\mathbf{E}$ w kierunku osi $\hat{\mathbf{x}}$ otrzymujemy

$$\mathbf{E}(z,t)=E_0\,\mathrm{e}^{i(kz-\omega t)}\,\hat{\mathbf{x}} \tag{2.24}$$

$$\mathbf{B}(z,t)=\frac{k}{\omega}E_0\,\mathrm{e}^{i(kz-\omega t)}\,\hat{\mathbf{y}}=\frac{1}{v}E_0\,\mathrm{e}^{i(kz-\omega t)}\,\hat{\mathbf{y}} \tag{2.25}$$

gdzie E_0 to zespolona amplituda pola elektrycznego.

2.3 Polaryzacja fali płaskiej

Powróćmy do równania

$$\mathbf{E}(\mathbf{r},t)\quad=\mathbf{E}_0\,\mathrm{e}^{i(\mathbf{k}\cdot\mathbf{r}-\omega t)} \tag{2.26}$$

w którym amplituda $\mathbf{E}_0$ jest zespolona i wybierzmy układ współrzędnych tak by wektor $\mathbf{k}$ był skierowany wzdłuż osi $\hat{\mathbf{z}}$. Pole $\mathbf{E}$ ma wtedy dwie niezależne współrzędne w płaszczyźnie (x,y), prostopadłej do osi $\hat{\mathbf{z}}$,

$$E_x(z,t)=E_{0x}\,\mathrm{e}^{i\delta_1}\,\mathrm{e}^{i(kz-\omega t)}=E_{0x}\,\mathrm{e}^{i(kz-\omega t+\delta_1)} \tag{2.27}$$

$$E_y(z,t)=E_{0y}\,\mathrm{e}^{i\delta_2}\,\mathrm{e}^{i(kz-\omega t)}=E_{0y}\,\mathrm{e}^{i(kz-\omega t+\delta_2)} \tag{2.28}$$

gdzie δ_1 i δ_2 to dwie niezależne fazy, a amplitudy E_{0x} i E_{0y} są już rzeczywiste. Biorąc część rzeczywistą składowych pola $\mathbf{E}$, otrzymujemy

$$E_x(z,t)=E_{0x}\cos(kz-\omega t+\delta_1) \tag{2.29}$$

$$E_y(z,t)=E_{0y}\cos(kz-\omega t+\delta_2) \tag{2.30}$$

Zakładając, że $\delta_1=\delta_2$ otrzymujemy **polaryzację liniową** fali elektromagnetycznej, gdyż stosunek składowych pola jest stały, niezależny od czasu i położenia,

$$\frac{E_y(z,t)}{E_x(z,t)}=\frac{E_{0y}}{E_{0x}}\equiv\operatorname{tg}\phi \tag{2.31}$$

Kąt ϕ określa *stałe* nachylenie wektora pola $\mathbf{E}(z,t)$ do osi $\hat{\mathbf{x}}$. Dla $\phi=0$ $(E_{0y}=0)$ mamy polaryzację liniową wzdłuż osi $\hat{\mathbf{x}}$, natomiast dla $\phi=\pi/2$ $(E_{0x}=0)$ polaryzację liniową wzdłuż osi $\hat{\mathbf{y}}$.

Zakładając różnicę faz $\delta_1 - \delta_2 = \pi/2$ oraz równość amplitud, $E_{0x} = E_{0y} \equiv E_0$, otrzymujemy **polaryzację kołową prawoskrętną**, gdyż

$$E_x(z,t) = E_0 \cos(kz - \omega t) \tag{2.32}$$
$$E_y(z,t) = E_0 \sin(kz - \omega t) \tag{2.33}$$

gdzie wybraliśmy $\delta_1 = 0$ i wtedy $\delta_2 = -\pi/2$. Tworząc sumę kwadratów składowych pola otrzymujemy równanie okręgu o promieniu $r = E_0$, po którym porusza się koniec wektora pola $\mathbf{E}$,

$$E_x^2(z,t) + E_y^2(z,t) = E_0^2 \tag{2.34}$$

Podobnie, dla różnicy faz $\delta_2 - \delta_1 = \pi/2$ i takich samych amplitud otrzymujemy **polaryzację kołową lewoskrętną**. Wybierając $\delta_1 = 0$ i $\delta_2 = \pi/2$, dostajemy

$$E_x(z,t) = E_0 \cos(kz - \omega t) \tag{2.35}$$
$$E_y(z,t) = -E_0 \sin(kz - \omega t) \tag{2.36}$$

Zauważmy, że suma fal o przeciwnych polaryzacjach i takich samych amplitudach daje falę o polaryzacji liniowej wzdłuż osi $\hat{\mathbf{x}}$

$$E_x(z,t) = 2E_0 \cos(kz - \omega t)\,, \qquad E_y(z,t) = 0 \tag{2.37}$$

Dla różnicy faz $\delta_1 - \delta_2 = \pi/2$, ale dowolnych amplitud, otrzymujemy **polaryzację eliptyczną prawoskrętną**, gdyż teraz

$$E_x(z,t) = E_{0x} \cos(kz - \omega t) \tag{2.38}$$
$$E_y(z,t) = E_{0y} \sin(kz - \omega t) \tag{2.39}$$

i stąd równanie elipsy dla końca wektora pola $\mathbf{E}$

$$\frac{E_x^2(z,t)}{E_{0x}^2} + \frac{E_y^2(z,t)}{E_{0y}^2} = 1 \tag{2.40}$$

Dla $\delta_2 - \delta_1 = \pi/2$ zmieniamy skrętność tej polaryzacji na lewoskrętną, podobnie jak dla polaryzacji kołowej.

Rozdział 3

Optyka geometryczna

3.1 Warunki na granicy dwóch ośrodków nieprzewodzących

Rozważmy dwa ośrodki nieprzewodzące o przenikalnościach (μ_1, ϵ_1) i (μ_2, ϵ_2). Na granicy tych ośrodków pola $\mathbf{E}, \mathbf{B}, \mathbf{D}$ i $\mathbf{H}$ nie są ciągłe. Aby znaleźć warunki wiążące te pola po obu stronach granicy tych ośrodków zapiszmy równania Maxwella w formie całkowej. Korzystając z prawa Gausa dostajemy dla dwóch pierwszych równań

$$\oint_A \mathbf{D} \cdot d\mathbf{a} = Q_{sw} \tag{3.1}$$

$$\oint_A \mathbf{B} \cdot d\mathbf{a} = 0 \tag{3.2}$$

gdzie A jest dowolną powierzchnią *zamkniętą*, a Q_{sw} jest całkowitym ładunkiem swobodnym ograniczonym tą powierzchnią. Korzystając natomiast z twierdzenia Stokesa dla dwóch pozostałych równań znajdujemy

$$\oint_\Gamma \mathbf{E} \cdot d\mathbf{l} = -\frac{d}{dt} \int_A \mathbf{B} \cdot d\mathbf{a} \tag{3.3}$$

$$\oint_\Gamma \mathbf{H} \cdot d\mathbf{l} = I_{sw} + \frac{d}{dt} \int_A \mathbf{D} \cdot d\mathbf{a} \tag{3.4}$$

gdzie Γ jest dowolną krzywą *zamkniętą*, a A jest dowolną powierzchnią, której brzegiem jest krzywa Γ. I_{sw} jest całkowitym prądem przecinającym powierzchnię A, natomiast całki po prawej stronie są strumieniami odpowiedniego pola przez tę powierzchnię.

Rozważmy infinitezymalnie cienką powierzchnię Gaussa zawierającą granicę ośrodków, patrz Rysunek 3.1. Z prawa Gaussa dostajemy

$$\mathbf{D}_1 \cdot \Delta\mathbf{a} - \mathbf{D}_2 \cdot \Delta\mathbf{a} = \sigma_{sw} |\Delta\mathbf{a}| \tag{3.5}$$

gdzie $\Delta\mathbf{a}$ to element powierzchni równoległej do granicy, skierowany od ośrodka 2 do 1, natomiast σ_{sw} to powierzchniowa gęstość ładunków swobodnych. Warunek ten oznacza, że składowe pól prostopadłe do powierzchni granicy ośrodków spełniają równanie

$$D_{1\perp} - D_{2\perp} = \sigma_{sw} \tag{3.6}$$

Podobnie, z drugiego równania Maxwella otrzymujemy

$$B_{1\perp} - B_{2\perp} = 0 \tag{3.7}$$

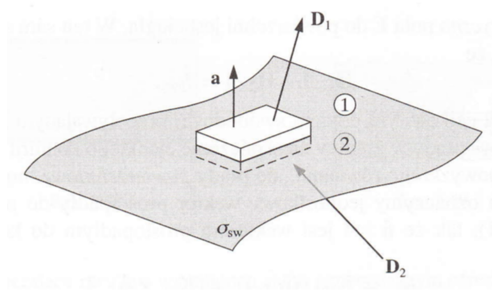

Rysunek 3.1: Powierzchnia Gaussa na granicy dwóch ośrodków.

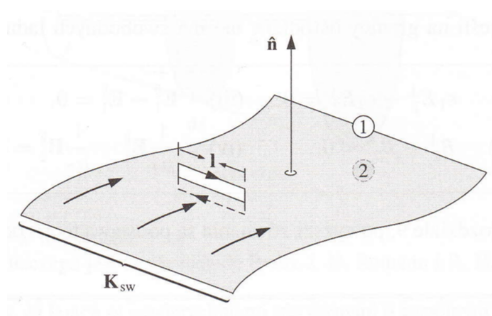

Rysunek 3.2: Kontur Ampera na granicy dwóch ośrodków.

Otoczmy teraz granicę ośrodków infinitezymalnie cienką pętlą *prostopadłą* do niej, patrz Rysunek 3.2. Z prawa Faradaya otrzymujemy

$$\mathbf{E}_1 \cdot \Delta\mathbf{l} - \mathbf{E}_2 \cdot \Delta\mathbf{l} = -\frac{d}{dt}\int_A \mathbf{B} \cdot d\mathbf{a} \tag{3.8}$$

gdzie $\Delta\mathbf{l}$ jest skierowanym elementem długości boku pętli równoległej do powierzchni granicznej, natomiast A jest powierzchnią pętli. Powierzchnia ta znika w granicy inifinitezymalnie cienkiej pętli i stąd warunek na składowe pól równoległe do powierzchni

$$\mathbf{E}_{1\parallel} - \mathbf{E}_{2\parallel} = 0 \tag{3.9}$$

Podobnie, korzystając z prawa Ampera-Maxwella otrzymujemy w granicy infinitezymalnie cienkiej pętli

$$\mathbf{H}_1 \cdot \Delta\mathbf{l} - \mathbf{H}_2 \cdot \Delta\mathbf{l} = I_{sw} \tag{3.10}$$

gdzie I_{sw} jest całkowitym prądem ładunków swobodnych przepływających przez pętlę. Nie znika on w granicy inifnitezymalnie cienkiej pętli, gdyż na powierzchni granicznej mogą wystąpić prądy powierzchniowe $\mathbf{K}_{sw}$ przepływające przez taką pętlę. Jeżeli $\mathbf{n}$ jest wektorem prostopadłym do powierzchni granicznej, skierowanym od powierzchni 2 do 1 to wektor $\mathbf{n} \times \Delta\mathbf{l}$ jest skierowany prostopadle do pętli i wtedy

$$I_{sw} = \mathbf{K}_{sw} \cdot (\mathbf{n} \times \Delta\mathbf{l}) = (\mathbf{K}_{sw} \times \mathbf{n}) \cdot \Delta\mathbf{l} \tag{3.11}$$

Dostajemy więc następujący związek dla składowych pól równoległych do powierzchni

$$\mathbf{H}_{1\|} - \mathbf{H}_{2\|} = \mathbf{K}_{sw} \times \mathbf{n} \tag{3.12}$$

W *liniowch* i *jednorodnych* ośrodkach nieprzewodzących możemy skorzystać z równań materiałowych, wyrażając warunki na granicy dwóch ośrodków przy pomocy pól **E** i **B**

$$\epsilon_1 E_{1\perp} - \epsilon_2 E_{2\perp} = \sigma_{sw} \tag{3.13}$$

$$B_{1\perp} - B_{2\perp} = 0 \tag{3.14}$$

$$\mathbf{E}_{1\|} - \mathbf{E}_{2\|} = 0 \tag{3.15}$$

$$\frac{1}{\mu_1}\mathbf{B}_{1\|} - \frac{1}{\mu_2}\mathbf{B}_{2\|} = \mathbf{K}_{sw} \times \mathbf{n} \tag{3.16}$$

Wzory te można zapisać przy pomocy jednostkowego wektora normalnego do powierzchni $\mathbf{n} = \mathbf{n}(\mathbf{r})$

$$(\epsilon_1 \mathbf{E}_1 - \epsilon_2 \mathbf{E}_2) \cdot \mathbf{n} = \sigma_{sw} \tag{3.17}$$

$$(\mathbf{B}_1 - \mathbf{B}_2) \cdot \mathbf{n} = 0 \tag{3.18}$$

$$(\mathbf{E}_1 - \mathbf{E}_2) \times \mathbf{n} = 0 \tag{3.19}$$

$$\left(\frac{1}{\mu_1}\mathbf{B}_1 - \frac{1}{\mu_2}\mathbf{B}_2\right) \times \mathbf{n} = \mathbf{K}_{sw} \times \mathbf{n} \tag{3.20}$$

Przy braku swobodnych ładunków i prądów powierzchniowych należy podstawić po prawej stronie $\sigma_{sw} = 0$ i $\mathbf{K}_{sw} = 0$.

3.2 Prawa odbicia i załamania

Niech na granice dwóch ośrodków, będącą płaszczyzną $z = 0$, pada fala płaska pod kątem θ_I względem normalnej do płaszczyzny granicznej. Ulega ona odbiciu pod kątem θ_R oraz wnikaniu do drugiego ośrodka pod kątem θ_T. Odpowiednie wektory falowe są pokazane na Rysunku 3.3. Trzy fale, podająca, odbita i załamana, są falami płaskimi o wektorach falowych $\mathbf{k}_I, \mathbf{k}_R$ i $\mathbf{k}_T$, odpowiednio.

Wektor falowy $\mathbf{k}_I$ znajduje się w płaszczyźnie rysunku. Dwa pozostałe też leżą w tej płaszczyźnie, co można pokazać wykorzystując warunki graniczne z $\sigma_{sw} = 0$ i $\mathbf{K}_{sw} = 0$, zapisane dla trzech analizowanych fal w płaszczyźnie $z = 0$,

$$(\epsilon_1(\mathbf{E}_I + \mathbf{E}_R) - \epsilon_2 \mathbf{E}_T) \cdot \mathbf{n} = 0 \tag{3.21}$$

$$(\mathbf{B}_I + \mathbf{B}_R - \mathbf{B}_T) \cdot \mathbf{n} = 0 \tag{3.22}$$

$$(\mathbf{E}_I + \mathbf{E}_R - \mathbf{E}_T) \times \mathbf{n} = 0 \tag{3.23}$$

$$\left(\frac{1}{\mu_1}(\mathbf{B}_I + \mathbf{B}_R) - \frac{1}{\mu_2}\mathbf{B}_T\right) \times \mathbf{n} = 0 \tag{3.24}$$

Wykorzystując związek dla pól

$$\mathbf{B} = \frac{1}{v}(\hat{\mathbf{k}} \times \mathbf{E}) \tag{3.25}$$

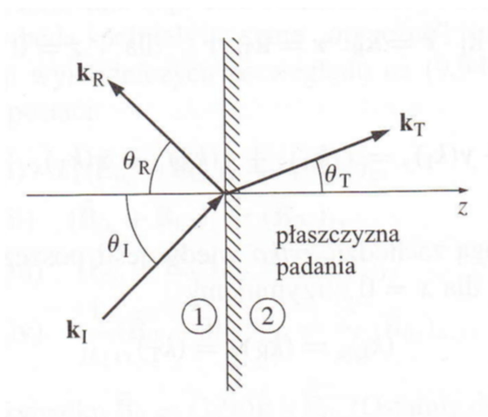

Rysunek 3.3: Padanie ukośne.

gdzie $\hat{\mathbf{k}} = \mathbf{k}/k$ jest wektorem jednostkowym, dostajemy ostateczną formę warunków brzegowych

$$(\epsilon_1(\mathbf{E}_I + \mathbf{E}_R) - \epsilon_2 \mathbf{E}_T) \cdot \mathbf{n} = 0 \tag{3.26}$$

$$\left(\frac{1}{v_1}(\hat{\mathbf{k}}_I \times \mathbf{E}_I + \hat{\mathbf{k}}_R \times \mathbf{E}_R) - \frac{1}{v_2}(\hat{\mathbf{k}}_T \times \mathbf{E}_T) \right) \cdot \mathbf{n} = 0 \tag{3.27}$$

$$(\mathbf{E}_I + \mathbf{E}_R - \mathbf{E}_T) \times \mathbf{n} = 0 \tag{3.28}$$

$$\left(\frac{1}{\mu_1 v_1}(\hat{\mathbf{k}}_I \times \mathbf{E}_I + \hat{\mathbf{k}}_R \times \mathbf{E}_R) - \frac{1}{\mu_2 v_2}(\hat{\mathbf{k}}_T \times \mathbf{E}_T) \right) \times \mathbf{n} = 0 \tag{3.29}$$

Każdy z tych warunków ma dla fal płaskich następującą postać

$$(\ldots) \mathrm{e}^{i(\mathbf{k}_I \cdot \mathbf{r} - \omega t)} + (\ldots) \mathrm{e}^{i(\mathbf{k}_R \cdot \mathbf{r} - \omega t)} - (\ldots) \mathrm{e}^{i(\mathbf{k}_T \cdot \mathbf{r} - \omega t)} = 0 \tag{3.30}$$

gdzie $\mathbf{r} = (x, y, 0)$ jest dowolnym wektorem w płaszczyźnie granicznej $z = 0$. Warunki te można spełnić jedynie, gdy

$$\mathbf{k}_I \cdot \mathbf{r} = \mathbf{k}_R \cdot \mathbf{r} = \mathbf{k}_T \cdot \mathbf{r} \qquad \text{oraz} \qquad z = 0 \tag{3.31}$$

co oznacza, że dla składowych wektorów falowych zachodzi

$$k_{Ix} = k_{Rx} = k_{Tx} \tag{3.32}$$

$$k_{Iy} = k_{Ry} = k_{Ty} \tag{3.33}$$

Wybierając osie układu współrzędnych tak by $k_{Iy} = 0$ otrzymujemy

$$k_{Ry} = k_{Ty} = 0 \tag{3.34}$$

i trzy wektory falowe leżą w płaszczyźnie (xz) Rysunku 3.3. Stąd pierwsze prawo *optyki geometrycznej.*

- **Pierwsze prawo:** Wektory falowe fali padającej, odbitej i przechodzącej leżą w jednej płaszczyźnie (zwanej *płaszczyzną padania*), wyznaczonej przez wektor normalny do płaszczyzny granicznej i wektor falowy $\mathbf{k}_I$.

Trzy fale mają tą samą częstość ω. Stąd z relacji dyspersyjnej

$$|\mathbf{k}_I|v_1 = |\mathbf{k}_R|v_1 = |\mathbf{k}_T|v_2 = \omega \tag{3.35}$$

gdzie v_1 i v_2 to prędkości fal odpowiednio w ośrodku 1 i 2 ośrodkach. Stąd

$$|\mathbf{k}_I| = |\mathbf{k}_R| = \frac{v_2}{v_1}|\mathbf{k}_T| \tag{3.36}$$

Warunek równości składowych x-owych wektorów falowych prowadzą do następujących wniosków

$$k_{Ix} = k_{Rx} \qquad => \qquad |\mathbf{k}_I|\sin\theta_I = |\mathbf{k}_R|\sin\theta_R \qquad => \qquad \theta_I = \theta_R \tag{3.37}$$

oraz

$$k_{Ix} = k_{Tx} \qquad => \qquad |\mathbf{k}_I|\sin\theta_I = |\mathbf{k}_T|\sin\theta_T \qquad => \qquad \frac{\sin\theta_T}{\sin\theta_I} = \frac{v_2}{v_1} = \frac{n_1}{n_2} \tag{3.38}$$

gdzie n_1 i n_2 to współczynniki załamania ośrodków. Stąd dwa następne prawa *optyki geometrycznej.*

- **Drugie prawo:** Kąt padania równa się kątowi odbicia: $\theta_I = \theta_R$
- **Trzecie prawo:** Kąt padania i załamania spełniają związek (*prawo Snella*)

$$n_1\sin\theta_I = n_2\sin\theta_T \tag{3.39}$$

Zauważmy, że dla padania prostopadłego, $\theta_I = 0$, mamy również $\theta_R = \theta_T = 0$. Fala odbita porusza się kierunku przeciwnym niż padająca, natomiast fala przechodząca nie ulega odchyleniu.

Rozdział 4

Polaryzacja w optyce geometrycznej

4.1 Polaryzacja przy odbiciu i załamaniu

Załóżmy, że fala padająca jest spolaryzowana w płaszczyźnie Rysunku 4.1, co oznacza, że wektor $\mathbf{E}^I$ leży w płaszczyźnie (x,z). Wtedy

$$(\hat{\mathbf{k}}_I \times \mathbf{E}_I) \cdot \mathbf{n} = 0 \tag{4.1}$$

Z drugiego warunku brzegowego (3.27) otrzymujemy dla $z = 0$

$$\left(\frac{1}{v_1} (\hat{\mathbf{k}}_I \times \mathbf{E}_I + \hat{\mathbf{k}}_R \times \mathbf{E}_R) - \frac{1}{v_2} (\hat{\mathbf{k}}_T \times \mathbf{E}_T) \right) \cdot \mathbf{n} = 0 \tag{4.2}$$

co daje

$$\frac{1}{v_1} (\hat{\mathbf{k}}_R \times \mathbf{E}_R) \cdot \mathbf{n} = \frac{1}{v_2} (\hat{\mathbf{k}}_T \times \mathbf{E}_T) \cdot \mathbf{n} \tag{4.3}$$

Warunek ten może być spełniony przez niezależne wektory $\mathbf{E}_R$ i $\mathbf{E}_T$ jedynie gdy obie strony relacji sa równe zeru. Tym samym wektory te leżą w płaszczyźnie (x,z). Ich orientacja jest konwencją. Wybieramy ją jak na Rysunku 4.1.

Podobnie dla polaryzacji fali padającej prostopadłej do płaszczyny padania (x,z) mamy

$$\mathbf{E}_I \cdot \mathbf{n} = 0 \tag{4.4}$$

Z pierwszego warunku brzegowego (3.26) otrzymujemy dla $z = 0$

$$(\epsilon_1(\mathbf{E}_I + \mathbf{E}_R) - \epsilon_2 \mathbf{E}_T) \cdot \mathbf{n} = 0 \tag{4.5}$$

co daje

$$\epsilon_1(\mathbf{E}_R \cdot \mathbf{n}) = \epsilon_2(\mathbf{E}_T \cdot \mathbf{n}) \tag{4.6}$$

Warunek ten może być spełniony przez niezależne wektory $\mathbf{E}_R$ i $\mathbf{E}_T$ jedynie, gdy obie strony relacji są równe zeru. Tym samym wektory te są prostopadłe do płaszczyzny (x,z). Ich orientacja jest konwencją. Wybieramy ją tak by była taka sama jak dla fali padającej.

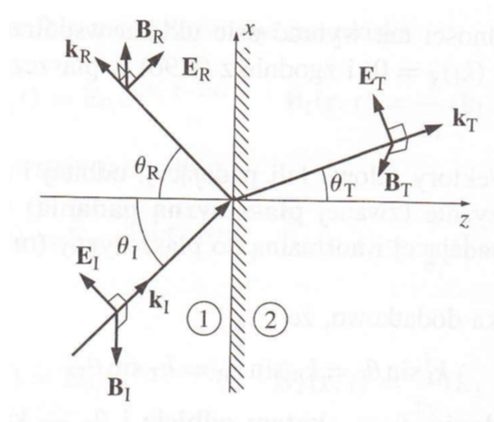

Rysunek 4.1: Polaryzacja płaszczyźnie padania w przy odbiciu i załamaniu. Zwrot wektora $\mathbf{E}^R$ jest konwencją, dla której wektor $\mathbf{B}^R$ jest skierowany za płaszczyznę padania natomiast $\mathbf{B}^I$ i $\mathbf{B}^T$ w stronę patrzącego. Wektor normalny $\mathbf{n}$ do powierzchni $z = 0$ jest skierowany w kierunku ośrodka 2.

4.2 Wzory Fresnela dla polaryzacji w płaszczyźnie padania

Dla polaryzacji **w płaszczyźnie padania**, drugi warunek brzegowy jest automatycznie spełniony, natomiast pozostałe prowadzą do następujących relacji przy wykorzystaniu warunku $\theta_I = \theta_R$ oraz wektorze normalnym $\mathbf{n}$ skierowanym w stronę ośrodka 2, patrz Rysunek 4.1,

$$(\epsilon_1(\mathbf{E}_I + \mathbf{E}_R) - \epsilon_2 \mathbf{E}_T) \cdot \mathbf{n} = 0 \quad => \quad \epsilon_1(-E_0^I + E_0^R)\sin\theta_I = -\epsilon_2 E_0^T \sin\theta_T \tag{4.7}$$

$$(\mathbf{E}_I + \mathbf{E}_R - \mathbf{E}_T) \times \mathbf{n} = 0 \quad => \quad (E_0^I + E_0^R)\cos\theta_I = E_0^T \cos\theta_T \tag{4.8}$$

$$\left(\frac{1}{\mu_1 v_1}(\hat{\mathbf{k}}_I \times \mathbf{E}_I + \hat{\mathbf{k}}_R \times \mathbf{E}_R) - \frac{1}{\mu_2 v_2}(\hat{\mathbf{k}}_T \times \mathbf{E}_T)\right) \times \mathbf{n} = 0 \quad => \quad \frac{1}{\mu_1 v_1}(E_0^I - E_0^R) = \frac{1}{\mu_2 v_2} E_0^T \tag{4.9}$$

Pierwsze równanie przyjmuje postać

$$E_0^I - E_0^R = \frac{\epsilon_2 \sin\theta_T}{\epsilon_1 \sin\theta_I} E_0^T \tag{4.10}$$

natomiast trzecie to

$$E_0^I - E_0^R = \frac{\mu_1 v_1}{\mu_2 v_2} E_0^T \tag{4.11}$$

Stąd relacja wynikająca z równości prawych stron

$$\frac{\epsilon_2 \sin\theta_T}{\epsilon_1 \sin\theta_I} = \frac{\mu_1 v_1}{\mu_2 v_2} \tag{4.12}$$

Jest to relacja równoważna prawu Snella (3.39), gdyż definicji prędkości fali $v = 1/\sqrt{\epsilon\mu}$ oraz współczynnika załamana $n = c/v$, dostajemy

$$n_2 \sin\theta_T = n_1 \sin\theta_I \tag{4.13}$$

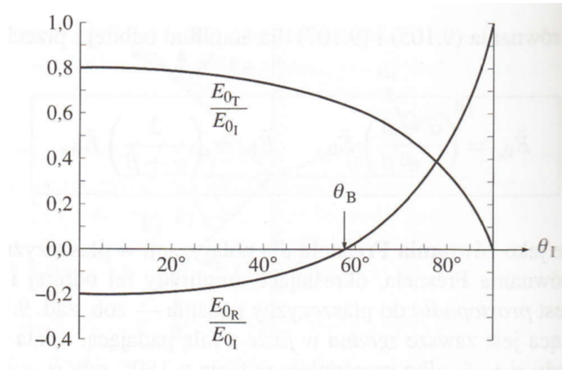

Rysunek 4.2: Stosunek amplitud fali odbitej R i przechodzącej T do amplitudy fali padającej I dla światła padającego z powietrza ($n_1 = 1$) na szkło ($n_2 = 1.5$) przy polaryzacji w płaszczyźnie padania.

Drugie równanie można zapisać w formie

$$E_0^I + E_0^R = \frac{\cos\theta_T}{\cos\theta_I} E_0^T \tag{4.14}$$

Zapiszmy równania (4.14) oraz (4.11) w postaci

$$E_0^I + E_0^R = \alpha E_0^T \tag{4.15}$$

$$E_0^I - E_0^R = \beta E_0^T \tag{4.16}$$

gdzie

$$\alpha = \frac{\cos\theta_T}{\cos\theta_I}, \qquad \beta = \frac{\mu_1 v_1}{\mu_2 v_2} \tag{4.17}$$

Stąd otrzymujemy *równania Fresnela* w postaci

$$E_0^R = \frac{\alpha - \beta}{\alpha + \beta} E_0^I \tag{4.18}$$

$$E_0^T = \frac{2}{\alpha + \beta} E_0^I \tag{4.19}$$

Zauważmy, że fala przechodząca T jest zawsze zgodna w fazie z falą padającą, natomiast fala odbita R jest zgodna w fazie z fala padającą gdy $\alpha > \beta$, natomiast dla $\alpha < \beta$ ma fazę przesuniętą o 180°.

Dla ośrodków niemagnetycznych $\mu_1 \approx \mu_2 \approx \mu_0$ i wtedy

$$\beta = \frac{v_1}{v_2} = \frac{n_2}{n_1} \tag{4.20}$$

Stąd równania Fresnela dla ośrodków niemagnetycznych

$$E_0^R = \frac{n_1\cos\theta_T - n_2\cos\theta_I}{n_1\cos\theta_T + n_2\cos\theta_I} E_0^I \tag{4.21}$$

$$E_0^T = \frac{2n_1\cos\theta_I}{n_1\cos\theta_T + n_2\cos\theta_I} E_0^I \tag{4.22}$$

gdzie $\cos\theta_T$ można wyrazić przez kąt padania θ_I na podstawie prawa Snella (4.13)

$$\cos\theta_T = \sqrt{1-\sin^2\theta_T} = \sqrt{1-\frac{n_1^2}{n_2^2}\sin^2\theta_I} \tag{4.23}$$

- Dla *padania prostopadłego*, $\theta_I = \theta_T = 0$, otrzymujemy

$$E_0^R = \frac{n_1-n_2}{n_1+n_2}E_0^I \ < \ 0\,, \qquad\qquad E_0^T = \frac{2n_1}{n_1+n_2}E_0^I \ < \ E_0^I \tag{4.24}$$

  Fala odbita R ma zawsze fazę przesuniętą o 180° w stosunku do fali padającej.

- Natomiast dla *padania stycznego* do granicy ośrodków, $\theta_I = 90°$, mamy

$$E_0^R = E_0^I\,, \qquad\qquad E_0^T = 0 \tag{4.25}$$

  Promień padający, równy promieniu odbitemu R, ślizga się wzdłuż powierzchni granicznej.

- Interesujący jest też przypadek, gdy *fala odbita jest całkowicie stłumiona* ($\alpha = \beta$)

$$E_0^R = 0\,, \qquad\qquad E_0^T = \frac{n_1}{n_2}E_0^I \tag{4.26}$$

  Zachodzi to przy kącie padania $\theta_I = \theta_B$, zwanego *kątem Brewstera*, który spełnia równanie

$$n_1\cos\theta_T = n_2\cos\theta_B \tag{4.27}$$

  z którego wynika warunek

$$\operatorname{tg}\theta_B = \frac{n_2}{n_1} \tag{4.28}$$

  Kąt Brewstera istnieje więc niezależnie od relacji pomiędzy współczynnikami załamania. Dla $n_1 < n_2$ mamy $\theta_B > 45°$, natomiast dla $n_1 > n_2$ otrzymujemy $\theta_B < 45°$. Łatwo pokazać, że dla kąta padania równego kątowi Brewstera, kąt pomiędzy promieniem odbitym i przechodzącym wynosi 90°. Jeżeli bowiem znajdziemy taki kąt padania θ_I, że zachodzi ta własność to

$$\theta_I + \theta_T = 90° \tag{4.29}$$

  Z prawa Snella natomiast znajdujemy

$$n_1\sin\theta_I = n_2\sin(90° - \theta_I) = n_2\cos\theta_I \tag{4.30}$$

  skąd otrzymujemy warunek dla kąta Brewstera

$$\operatorname{tg}\theta_I = \frac{n_2}{n_1} \tag{4.31}$$

Trzy omówione przypadki szczególne są widoczne na Rysunku 4.2, gdzie pokazane są stosunki amplitud E_{0R}/E_{0I} dla fali odbitej i E_{0T}/E_{0I} dla fali przechodzącej.

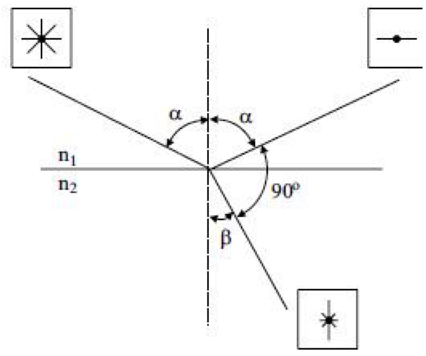

Rysunek 4.3: Polaryzacja fali odbitej przy kącie Brewstera $\theta_B = \alpha$, prostopadła do płaszczyzny padania, przy niespolaryzowanej fali padającej.

4.3 Wzory Fresnela dla polaryzacji prostopadłej do płaszczyzny padania

Dla polaryzacji **prostopadłej do płaszczyzny padania** wykorzystaliśmy pierwszy warunek, natomiast pozostałe prowadzą do równań, patrz Rysunek 4.1,

$$\left(\frac{1}{v_1}(\hat{\mathbf{k}}_I \times \mathbf{E}_I + \hat{\mathbf{k}}_R \times \mathbf{E}_R) - \frac{1}{v_2}(\hat{\mathbf{k}}_T \times \mathbf{E}_T)\right) \cdot \mathbf{n} = 0 \quad => \quad \frac{1}{v_1}(E_0^I + E_0^R)\sin\theta_I = \frac{1}{v_2}E_0^T \sin\theta_T \tag{4.32}$$

$$(\mathbf{E}_I + \mathbf{E}_R - \mathbf{E}_T) \times \mathbf{n} = 0 \quad => \quad E_0^I + E_0^R = E_0^T \tag{4.33}$$

$$\left(\frac{1}{\mu_1 v_1}(\hat{\mathbf{k}}_I \times \mathbf{E}_I + \hat{\mathbf{k}}_R \times \mathbf{E}_R) - \frac{1}{\mu_2 v_2}(\hat{\mathbf{k}}_T \times \mathbf{E}_T)\right) \times \mathbf{n} = 0 \quad => \quad \frac{1}{\mu_1 v_1}(E_0^I - E_0^R)\cos\theta_I = \frac{1}{\mu_2 v_2}E_0^T \cos\theta_T \tag{4.34}$$

Stąd równania

$$E_0^I + E_0^R = \frac{v_1 \sin\theta_T}{v_2 \sin\theta_I} E_0^T = E_0^T \tag{4.35}$$

$$E_0^I + E_0^R = E_0^T \tag{4.36}$$

$$E_0^I - E_0^R = \frac{\mu_1 v_1}{\mu_2 v_2}\frac{\cos\theta_T}{\cos\theta_I} E_0^T = \alpha\beta E_0^T \tag{4.37}$$

gdzie w pierwszym równaniu skorzystaliśmy z prawa Snella oraz

$$\alpha = \frac{\cos\theta_T}{\cos\theta_I}, \qquad \beta = \frac{\mu_1 v_1}{\mu_2 v_2} = \frac{\mu_1 n_2}{\mu_2 n_1} \tag{4.38}$$

Rozwiązując je otrzymujemy

$$E_0^R = \frac{1-\alpha\beta}{1+\alpha\beta} E_0^T \tag{4.39}$$

$$E_0^T = \frac{2}{1+\alpha\beta} E_0^I \tag{4.40}$$

Dla materiałów niemagnetycznych, $\beta = n_2/n_1$, i wtedy

$$E_0^R = \frac{n_1\cos\theta_I - n_2\cos\theta_T}{n_1\cos\theta_I + n_2\cos\theta_T}\,E_0^I \tag{4.41}$$

$$E_0^T = \frac{2n_1\cos\theta_I}{n_1\cos\theta_I + n_2\cos\theta_T}\,E_0^I \tag{4.42}$$

Dla padania prostopadłego, $\theta_I = \theta_T = 0$, otrzymujemy znane już wzory

$$E_0^R = \frac{n_1 - n_2}{n_1 + n_2}\,E_0^I, \qquad\qquad E_0^T = \frac{2n_1}{n_1 + n_2}\,E_0^I \tag{4.43}$$

Zauważmy, że w przeciwieństwie do polaryzacji w płaszczyźnie padania, fala odbita R nigdy się nie zeruje. Gdyby tak było to spełniony byłby związek

$$\alpha = \frac{1}{\beta} \quad => \quad \frac{\cos\theta_T}{\cos\theta_I} = \frac{n_1\mu_2}{n_2\mu_1} \quad => \quad 1 - \frac{n_1^2}{n_2^2}\sin^2\theta_I = \frac{n_1^2\mu_2^2}{n_2^2\mu_1^2}\cos^2\theta_I \tag{4.44}$$

co jest prawdą jedynie w przypadku $n_1 = n_2$ oraz $\mu_1 = \mu_2$, który wykluczamy, gdyż oznacza on rozważenie tylko jednego ośrodka.

Wynik ten oznacza, że w przypadku niespolaryzowanej fali padającej, składowa polaryzacji w płaszczyźnie padania ulega wygaszeniu dla kąta padania Brewstera, natomiast składowa prostopadła do tej płaszczyzny jest różna od zera. *Fala odbita jest więc spolaryzowana* w kierunku równoległym do powierzchni granicznej, patrz Rysunek 4.3.

4.4 Całkowite wewnętrzne odbicie

Z prawa Snella (3.39) otrzymujemy

$$\cos^2\theta_T = 1 - \sin^2\theta_T = 1 - \frac{n_1^2}{n_2^2}\sin^2\theta_I \tag{4.45}$$

Dla $n_1 < n_2$ wyrażenie po prawej stronie jest zawsze dodatnie. Możemy wtedy wyciągnąć pierwiastek, otrzymując

$$\cos\theta_T = \sqrt{1 - \frac{n_1^2}{n_2^2}\sin^2\theta_I} \tag{4.46}$$

Kąt padania θ_I może się wtedy zmieniać w przedziale $\theta_I \in [0, 90°]$.

Dla $n_1 > n_2$, gdy fala elektromagnetyczna pada z ośrodka gęstszego optycznie, istnieje maksymalny kąt padania θ_{Imax}, który zeruje wyrażenie podpierwiastkowe,

$$\sin\theta_{Imax} = \frac{n_2}{n_1} < 1 \tag{4.47}$$

Dla takiego θ_{Imax} kąt $\theta_T = 90°$, co oznacza, że promień przechodzący ślizga się po powierzchni.

Dla kątów $\theta_I > \theta_{Imax}$ istnieje tylko promień odbity - następuje *całkowite wewnętrzne odbicie*. Kąt Brewstera w tym przypadku jest mniejszy niż θ_{Imax}, gdyż z warunku

$$\mathrm{tg}\,\theta_B = \sin\theta_{Imax} = \frac{n_2}{n_1} < 1 \tag{4.48}$$

wynika, że $\theta_B < \theta_I^{max}$. Jak więc należało oczekiwać, przy wygaszeniu fali odbitej dla kąta Brewstera wciąż istnieje fala przechodząca.

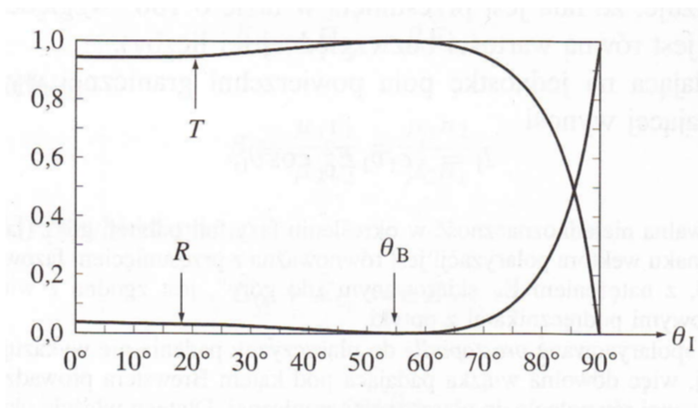

Rysunek 4.4: Współczynniki odbicia R i przejścia T dla światła padającego z powietrza ($n_1 = 1$) na szkło ($n_2 = 1.5$) przy polaryzacji w płaszczyźnie padania.

4.5 Natężenie fal przy odbiciu i załamaniu

Uśrednione po czasie natężenie fali padającej na jednostkę pola powierzchni granicznej wynosi $I = \mathbf{S}\cdot\hat{\mathbf{z}}$, gdzie

$$\mathbf{S} = \frac{1}{\mu}(\mathbf{E}\times\mathbf{B}) \tag{4.49}$$

jest wektorem Poyntinga fali elektromagnetycznej. Stąd natężenie padającej fali płaskiej

$$I_I = \frac{1}{2}\epsilon_1 v_1 (E_0^I)^2 \cos\theta_I \tag{4.50}$$

natomiast natężenia fali odbitej i przechodzącej w *przypadku polaryzacji w płaszczyźnie* padania to

$$I_R = \frac{1}{2}\epsilon_1 v_1 (E_0^R)^2 \cos\theta_I \tag{4.51}$$

$$I_T = \frac{1}{2}\epsilon_2 v_2 (E_0^T)^2 \cos\theta_T \tag{4.52}$$

Zdefinujmy współczynnik odbicia R i przejścia T fal spolaryzowanych równolegle do płaszczyzny padania,

$$R \equiv \frac{I_R}{I_I} = \left(\frac{E_0^R}{E_0^I}\right)^2 = \left(\frac{\alpha-\beta}{\alpha+\beta}\right)^2 \tag{4.53}$$

$$T \equiv \frac{I_T}{I_I} = \frac{\epsilon_2 v_2}{\epsilon_1 v_1}\left(\frac{E_0^R}{E_0^I}\right)^2 \frac{\cos\theta_T}{\cos\theta_I} = \alpha\beta\left(\frac{2}{\alpha+\beta}\right)^2 \tag{4.54}$$

Dla fal spolaryzowanych prostopadle do płaszczyzny padania, otrzymujemy

$$R = \left(\frac{1-\alpha\beta}{1+\alpha\beta}\right)^2, \qquad `T = \alpha\beta\left(\frac{2}{1+\alpha\beta}\right)^2 \tag{4.55}$$

Łatwo sprawdzić, że w obu przypadkach

$$R + T = 1 \tag{4.56}$$

Wykres współczynników R i T dla światła spolaryzowanego w płaszczyźnie padania, padającego na szkło z powietrza, jest przedstawiony na Rysunku 4.4.

Rozdział 5

Fale elektromagnetyczne w przewodnikach

5.1 Równania falowe

W przewodnikach nie kontrolujemy niezależnie przepływu ładunków i dlatego nie możemy położyć gęstości ładunków swobodnych $\rho_{sw} = 0$ oraz gęstości prądu $\mathbf{j}_{sw} = 0$ w równaniach Maxwella (1.11)–(1.14) dla liniowej jednorodnej materii:

$$\nabla \cdot \mathbf{E} = \frac{\rho_{sw}}{\epsilon} \tag{5.1}$$

$$\nabla \cdot \mathbf{B} = 0 \tag{5.2}$$

$$\nabla \times \mathbf{E} = -\frac{\partial \mathbf{B}}{\partial t} \tag{5.3}$$

$$\nabla \times \mathbf{B} = \mu \mathbf{j}_{sw} + \mu\epsilon \frac{\partial \mathbf{E}}{\partial t} \tag{5.4}$$

W ośrodkach *liniowych* i *jednorodnych* obowiązuje prawo Ohma w postaci

$$\mathbf{j}_{sw} = \sigma \mathbf{E} \tag{5.5}$$

gdzie σ to przewodność ośrodka. Z równania ciagłości dla ładunków swobodnych i prawa Gaussa otrzymujemy

$$\frac{\partial \rho_{sw}}{\partial t} = -\nabla \cdot \mathbf{j}_{sw} = -\sigma \nabla \cdot \mathbf{E} = -\frac{\sigma}{\epsilon} \rho_{sw} \tag{5.6}$$

Stąd zachowanie czasowe gęstości ładunków swobodnych

$$\rho_{sw} = \rho_0 \, \mathrm{e}^{-t/\tau}\,, \tag{5.7}$$

gdzie wprowadziliśmy czas relaksacji

$$\tau = \frac{\epsilon}{\sigma} \tag{5.8}$$

Dla $t \gg \tau$ mamy $\rho_{sw} \to 0$ i wtedy równania Maxwella przyjmują postać

$$\nabla \cdot \mathbf{E} = 0 \tag{5.9}$$

$$\nabla \cdot \mathbf{B} = 0 \tag{5.10}$$

$$\nabla \times \mathbf{E} = -\frac{\partial \mathbf{B}}{\partial t} \tag{5.11}$$

$$\nabla \times \mathbf{B} = \mu\sigma \mathbf{E} + \mu\epsilon \frac{\partial \mathbf{E}}{\partial t} \tag{5.12}$$

Będą one podstawą analizy propagacji fal elektromagnetycznych w przewodnikach dla czasów $t \gg \tau$.

Licząc rotację obu stron prawa Faradaya (5.11), otrzymujemy dla lewej strony po wykorzystaniu prawa Gaussa (5.9):

$$\nabla \times (\nabla \times \mathbf{E}) = \nabla(\nabla \cdot \mathbf{E}) - \Delta \mathbf{E} = -\Delta \mathbf{E} \tag{5.13}$$

oraz dla prawej strony po wykorzystaniu prawa Ampera (5.12):

$$-\frac{\partial}{\partial t}(\nabla \times \mathbf{B}) = -\mu\epsilon \frac{\partial^2 \mathbf{E}}{\partial t^2} - \mu\sigma \frac{\partial \mathbf{E}}{\partial t} \tag{5.14}$$

Stąd równanie falowe dla pola elektrycznego

$$\Delta \mathbf{E} = \mu\epsilon \frac{\partial^2 \mathbf{E}}{\partial t^2} + \mu\sigma \frac{\partial \mathbf{E}}{\partial t} \tag{5.15}$$

Powtarzając to rozumowanie dla pola magnetycznego poprzez policzenie rotacji obu stron prawa Ampera dostajemy identyczne równanie

$$\Delta \mathbf{B} = \mu\epsilon \frac{\partial^2 \mathbf{B}}{\partial t^2} + \mu\sigma \frac{\partial \mathbf{B}}{\partial t} \tag{5.16}$$

W obu przypadkach równanie falowe zostało uzupełnione o człon z pierwszą pochodną czasową z dodatnim znakiem. Powoduje to występowanie tłumienia propagacji fal elektromagnetycznych w przewodniku.

5.2 Fale płaskie w przewodniku

Rozważmy rozwiązanie w formie fal płaskich ze *stałymi zespolonymi* amplitudami, propagujące się wzdłuż osi $\hat{\mathbf{z}}$

$$\mathbf{E}(z,t) = \mathbf{E}_0 \, \mathrm{e}^{i(\tilde{k}z - \omega t)} \tag{5.17}$$

$$\mathbf{B}(z,t) = \mathbf{B}_0 \, \mathrm{e}^{i(\tilde{k}z - \omega t)} \tag{5.18}$$

Z praw Gaussa wynika, że $\mathbf{E}$ i $\mathbf{B}$ są prostopadłe do osi $\hat{\mathbf{z}}$,

$$\nabla \cdot \mathbf{E} = E_{0z} \frac{\partial}{\partial z} \left(\mathrm{e}^{i(\tilde{k}z - \omega t)} \right) = 0 \qquad => \qquad E_{0z} = 0 \tag{5.19}$$

i podobnie dla pola magnetycznego $B_{0z} = 0$. Stąd otrzymujemy falę *poprzeczną* tak jak w przypadku swobodnym. Oba pola są także do siebie *prostopadłe*, gdyż z prawa Faradaya dostajemy

$$\nabla \times \mathbf{E} = \begin{pmatrix} \hat{\mathbf{x}} & \hat{\mathbf{y}} & \hat{\mathbf{z}} \\ \partial_x & \partial_y & \partial_z \\ \mathbf{E}_x & \mathbf{E}_y & 0 \end{pmatrix} = \hat{\mathbf{x}}\,(-\partial_z \mathbf{E}_y) + \hat{\mathbf{y}}\,(\partial_z \mathbf{E}_x) = -\frac{\partial \mathbf{B}}{\partial t} = \hat{\mathbf{x}}\,(-\partial_t \mathbf{B}_x) + \hat{\mathbf{y}}\,(-\partial_t \mathbf{B}_y) \tag{5.20}$$

gdzie $\partial_x = \partial / \partial_x$ *etc.*. Stąd relacje

$$\partial_z \mathbf{E}_y = \partial_t \mathbf{B}_x \qquad => \qquad i\tilde{k}\mathbf{E}_y = -i\omega \mathbf{B}_x \tag{5.21}$$

$$\partial_z \mathbf{E}_x = -\partial_t \mathbf{B}_y \qquad => \qquad i\tilde{k}\mathbf{E}_x = i\omega \mathbf{B}_y \tag{5.22}$$

Dzieląc oba równania stronami otrzymujemy

$$\frac{\mathbf{E}_y}{\mathbf{E}_x} = -\frac{\mathbf{B}_x}{\mathbf{B}_y} \qquad => \qquad \mathbf{E}_x\mathbf{B}_x + \mathbf{E}_y\mathbf{B}_y = 0 \tag{5.23}$$

co oznacza, że

$$\mathbf{E} \perp \mathbf{B}\,. \tag{5.24}$$

Zakładając polaryzację pola $\mathbf{E}$ wzdłuż osi $\hat{\mathbf{x}}$, dostajemy pole $\mathbf{B}$ skierowane wzdłuż osi $\hat{\mathbf{y}}$ oraz związek dla amplitud pól

$$B_0 = \frac{\tilde{k}}{\omega}\; E_0 \tag{5.25}$$

Stąd postać fal płaskich w takim przypadku

$$\mathbf{E}(z,t) = E_0\, \mathrm{e}^{i(\tilde{k}z-\omega t)}\,\hat{\mathbf{x}} \tag{5.26}$$

$$\mathbf{B}(z,t) = \frac{\tilde{k}}{\omega}\, E_0\, \mathrm{e}^{i(\tilde{k}z-\omega t)}\,\hat{\mathbf{y}} \tag{5.27}$$

5.3 Relacja dyspersyjna w przewodniku

Podstawiając postulowaną formę fal płaskich (5.26)–(5.27) do równań falowych (5.15)–(5.16) dostajemy związek pomiędzy $\tilde{k}$ a ω:

$$\tilde{k}^2 = \mu\epsilon\omega^2 + i\mu\sigma\omega \tag{5.28}$$

z którego wynika, że $\tilde{k}$ jest więc wielkością zespoloną

$$\tilde{k} = k + i\kappa = |\tilde{k}|\,\mathrm{e}^{i\phi} \tag{5.29}$$

Podnosząc $\tilde{k}$ do kwadratu, dostajemy równania na poszukiwaną część rzeczywistą i urojoną $\tilde{k}$

$$k^2 - \kappa^2 = \mu\epsilon\omega^2\,, \qquad\qquad 2k\kappa = \mu\sigma\omega \tag{5.30}$$

skąd znajdujemy

$$k = \omega\sqrt{\frac{\mu\epsilon}{2}}\left[\sqrt{1+\left(\frac{\sigma}{\epsilon\omega}\right)^2}+1\right]^{1/2} \tag{5.31}$$

$$\kappa = \omega\sqrt{\frac{\mu\epsilon}{2}}\left[\sqrt{1+\left(\frac{\sigma}{\epsilon\omega}\right)^2}-1\right]^{1/2} \tag{5.32}$$

oraz

$$|\tilde{k}| = \sqrt{k^2+\kappa^2} = \omega\sqrt{\mu\epsilon}\left[\sqrt{1+\left(\frac{\sigma}{\epsilon\omega}\right)^2}\right]^{1/2} \tag{5.33}$$

$$\phi = \operatorname{arc\,tg}\frac{\kappa}{k} = \operatorname{arc\,tg}\left[\frac{\sqrt{1+(\frac{\sigma}{\epsilon\omega})^2}-1}{\sqrt{1+(\frac{\sigma}{\epsilon\omega})^2}+1}\right]^{1/2} \tag{5.34}$$

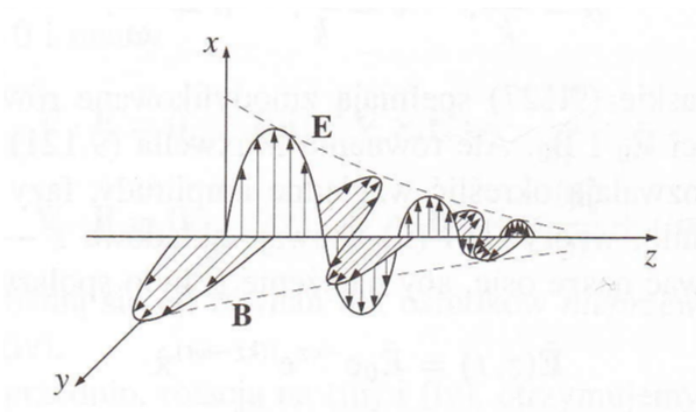

Rysunek 5.1: Propagacja fali płaskiej w przewodniku.

Zauważmy, że powyższe wielkości są funkcjami częstości fali ω, tzn.

$$\tilde{k} = \tilde{k}(\omega) = k(\omega) + i\kappa(\omega) \tag{5.35}$$

Ostateczna postać fal płaskich w przewodniku spolaryzowanych liniowo w kierunku $\hat{\mathbf{x}}$ to

$$\mathbf{E}(z,t) = E_0 \, \mathrm{e}^{-\kappa(\omega) z} \, \mathrm{e}^{i(k(\omega) z - \omega t)} \, \hat{\mathbf{x}} \tag{5.36}$$

$$\mathbf{B}(z,t) = \frac{|\tilde{k}(\omega)|}{\omega} \, E_0 \, \mathrm{e}^{-\kappa(\omega) z} \, \mathrm{e}^{i(k(\omega) z - \omega t + \phi)} \, \hat{\mathbf{y}} \tag{5.37}$$

gdzie dla uproszczenia zakładamy, że amplituda E_0 jest rzeczywista.

Oba pola ulegają eksponencjalnemu tłumieniu z rosnącym $z > 0$, którego siła jest determinowane przez *część urojoną* κ zespolonego wektora falowego $\tilde{k}$. Wielkość $1/\kappa$, nazywana się głębokością wnikania, charakteryzuje odległość, na którą wnikają fale do przewodnika. *Część rzeczywista* k określa w zwykły sposób długość fali, prędkość fazową fali i współczynnik załamania

$$\lambda = \frac{2\pi}{k}, \qquad v = \frac{\omega}{k}, \qquad n = \frac{c}{v} \tag{5.38}$$

gdzie $c = 1/\sqrt{\mu_0 \epsilon_0}$. Pole magnetyczne *opóźnia się* względem pola elektrycznego o fazę ϕ - przewodnik wprowadza więc tłumienie fali elektromagnetycznej i opóźnienie fazowe pola magnetycznego, patrz Rysunek 5.1.

Zapiszmy część rzeczywistą i urojoną $\tilde{k}$ przy pomocy czasu relaksacji gęstości ładunków w przewodniku $\tau = \epsilon/\sigma$:

$$k = \omega \sqrt{\frac{\mu\epsilon}{2}} \left[\sqrt{1 + \frac{1}{(\omega\tau)^2}} + 1 \right]^{1/2} \tag{5.39}$$

$$\kappa = \omega \sqrt{\frac{\mu\epsilon}{2}} \left[\sqrt{1 + \frac{1}{(\omega\tau)^2}} - 1 \right]^{1/2} \tag{5.40}$$

Dla $\omega\tau \gg 1$, tzn. dla bardzo wysokich częstości w skali $1/\tau$, lub bardzo dużego czasu relaksacji w skali $1/\omega$ (słaby przewodnik) dostajemy

$$k \approx \omega \sqrt{\mu\epsilon}, \qquad \kappa \approx \frac{\sqrt{\mu\epsilon}}{2\tau} \tag{5.41}$$

Fala elektromagnetyczna propaguje się więc z prędkością $v \approx c = 1/\sqrt{\epsilon\mu}$, natomiast głębokość wnikania $1/\kappa \approx 2c\tau$ nie zależy od częstości i jest bardzo duża w skali określonej przez długość fali, gdyż zachodzi

$$2c\tau \gg \frac{2c}{\omega} \approx \frac{\lambda}{\pi}. \tag{5.42}$$

Pamiętajmy, ze rozpatrujemy czasy $t \gg \tau$, gdy możemy już zaniedbać gęstość ładunku swobodnego w przewodniku.

Dla czystej wody $\sigma = 4.4. \cdot 10^{-6}\,(\Omega \cdot \mathrm{m})^{-1}$, natomiast $\epsilon = 80\,\epsilon_0$ i $\mu \approx \mu_0$. Czas relaksacji $\tau = 1.6 \cdot 10^{-4}\,\mathrm{s}$ i dla fal radiowych UKF, $\omega = 10^8\,\mathrm{s}^{-1}$, mamy $\omega\tau \sim 10^4 \gg 1$. Głębokość wnikania $1/\kappa = 2c\tau \approx 10^4\,\mathrm{m}$ jest bardzo duża i *fala UKF propaguje się w wodzie bez silnego tłumienia na odległości rzędu 10 kilometrów.* Podobny efekt zachodzi dla fal o wyższych częstościach.

Dla $\omega\tau \ll 1$, tzn. dla niskich częstości w skali $1/\tau$, lub krótkiego czasu relaksacji w skali $1/\omega$ (doskonały przewodnik), otrzymujemy

$$k \approx \sqrt{\frac{\mu\epsilon\omega}{2\tau}}, \qquad \kappa \approx \sqrt{\frac{\mu\epsilon\omega}{2\tau}} \tag{5.43}$$

Fala w takim przypadku ma prędkość $v \approx c\sqrt{2\omega\tau} \ll c$, natomiast głębokość wnikania jest rzędu długości fali, gdyż $1/\kappa \approx 1/k = \lambda/(2\pi)$. Ponadto, przesunięcie fazowe $\phi = 45°$.

Przewodność dla typowego metalu wynosi $\sigma \approx 10^7\,(\Omega \cdot \mathrm{m})^{-1}$ i $\epsilon \approx \epsilon_0$ oraz $\mu \approx \mu_0$. Czas relaksacji $\tau = \epsilon/\sigma = 8.85 \cdot 10^{-19}\,\mathrm{s}$ i dla częstości optycznych, $\omega = 10^{15}\,\mathrm{s}^{-1}$, mamy spełniony warunek: $\omega\tau \sim 10^{-3} \ll 1$. Długość fali dla tej częstości $\lambda = 2\pi/k = 8 \cdot 10^{-8}\,\mathrm{m}$, stąd głębokość wnikania jest bardzo mała, $1/\kappa = \lambda/(2\pi) \sim 10^{-8}\,\mathrm{m} = 100\,\text{Å}$. *Metal jest więc nieprzeźroczysty dla światła.*

5.4 Odbicie od powierzchni przewodzącej

Warunki graniczne dla tego przypadku to

$$\epsilon_1 E_1^{\perp} - \epsilon_2 E_2^{\perp} = \sigma_{sw} \tag{5.44}$$
$$B_1^{\perp} - B_2^{\perp} = 0 \tag{5.45}$$
$$\mathbf{E}_1^{\parallel} - \mathbf{E}_2^{\parallel} = 0 \tag{5.46}$$
$$\frac{1}{\mu_1}\mathbf{B}_1^{\parallel} - \frac{1}{\mu_2}\mathbf{B}_2^{\parallel} = \mathbf{K}_{sw} \times \mathbf{n} \tag{5.47}$$

gdzie σ_{sw} gęstość swobodnego ładunku powierzchniowego, a $\mathbf{K}_{sw}$ to gęstość swobodnego prądu powierzchniowego. Dla przewodników spełniających prawo Ohma, $\mathbf{j}_{sw} = \sigma\mathbf{E}$, prąd powierzchniowy $\mathbf{K}_{sw} = 0$, gdyż jego istnienie wymagałoby nieskończonego natężenia pole elektrycznego na granicy.

Rozważmy monochromatyczną falę płaską poruszającą się w kierunku osi $\hat{\mathbf{z}}$ i spolaryzowaną wzdłuż osi $\hat{\mathbf{x}}$

$$\mathbf{E}^I(z,t) = E_0^I\,\mathrm{e}^{i(k_1 z - \omega t)}\,\hat{\mathbf{x}} \tag{5.48}$$
$$\mathbf{B}^I(z,t) = \frac{1}{v_1}\,E_0^I\,\mathrm{e}^{i(k_1 z - \omega t)}\,\hat{\mathbf{y}} \tag{5.49}$$

Fala odbita to

$$\mathbf{E}^R(z,t) = E_0^R\,\mathrm{e}^{i(-k_1 z - \omega t)}\,\hat{\mathbf{x}} \tag{5.50}$$
$$\mathbf{B}^R(z,t) = -\frac{1}{v_1}\,E_0^R\,\mathrm{e}^{i(-k_1 z - \omega t)}\,\hat{\mathbf{y}} \tag{5.51}$$

natomiast fala przepuszczona w metalu to

$$\mathbf{E}^T(z,t) = E_0^T\, \mathrm{e}^{i(\tilde{k}_2 z - \omega t)}\, \hat{\mathbf{x}} \tag{5.52}$$

$$\mathbf{B}^T(z,t) = \frac{\tilde{k}_2}{\omega}\, E_0^T\, \mathrm{e}^{i(\tilde{k}_2 z - \omega t)}\, \hat{\mathbf{y}} \tag{5.53}$$

gdzie $\tilde{k}_2 = k_2 + i\kappa_2$. Występuje więc tłumienie dla tej fali. Ponieważ pola $\mathbf{E}$ nie mają składowej prostopadłej do powierzchni wzdłuż osi $\hat{\mathbf{z}}$, z pierwszego warunku granicznego otrzymujemy $\sigma_{sw} = 0$. Dla składowych równoległych do powierzchni granicznej (x,y), otrzymujemy

$$E_0^I + E_0^R - E_0^T = 0 \tag{5.54}$$

$$\frac{1}{\mu_1 v_1} E_0^I - \frac{1}{\mu_1 v_1} E_0^R - \frac{\tilde{k}_2}{\mu_2 \omega} E_0^T = 0 \tag{5.55}$$

Ostatni warunek można zapisać w postaci

$$E_0^I - E_0^R = \frac{\mu_1 v_1}{\mu_2 \omega} \tilde{k}_2\, E_0^T \equiv \tilde{\beta}\, E_0^T \tag{5.56}$$

gdzie $\tilde{\beta}$ jest wielkością zespoloną ze względu na $\tilde{k}_2$. Stąd związki Fresnela dla rozważanego przypadku

$$E_0^R = \frac{1 - \tilde{\beta}}{1 + \tilde{\beta}}\, E_0^I \tag{5.57}$$

$$E_0^T = \frac{2}{1 + \tilde{\beta}}\, E_0^I \tag{5.58}$$

Dla doskonałego przewodnika, $\sigma = \infty$, mamy $\tilde{k}_2 \to \infty$. Stąd $\tilde{\beta} \to \infty$ i wtedy

$$E_0^R = -E_0^I\,, \qquad\qquad E_0^T = 0 \tag{5.59}$$

Fala zostaje całkowicie odbita z przesunięciem fazowym 180°. Zwierciadła wytwarza się więc z bardzo dobrych przewodników, np. srebra. Głębokość wnikania jest wtedy niewielka, rzędu 100 Å jak to pokazaliśmy w poprzednim rozdziale, stąd warstwa metalu napylana na szkło jest zwykle bardzo cienka.

5.5 Zależność współczynnika załamania od częstości

Do tej pory zakładaliśmy, że współczynniki charakteryzujące ośrodek, podatności elektryczne i magnetyczne oraz przewodność, nie zależą od częstości fali elektromagnetycznej. Są jednak ośrodki, dla których tak nie jest. Na przykład, kwarcyt, z którego zbudowany jest pryzmat, wykazuje zjawisko **dyspersji** czyli ugięcia fali świetlnej, zależnego od częstości fali. Oznacza to, że współczynnik załamania ośrodka jest funkcją częstości

$$n = n(\omega) \tag{5.60}$$

Fale o różnych częstościach rozchodzą się w ośrodku z różnymi prędkościami. Dla substancji niemagnetycznych

$$n(\omega) = \sqrt{\epsilon_r(\omega)} = \sqrt{1 + \chi_e(\omega)} \tag{5.61}$$

czyli problem wyjaśnienia zależności współczynnika załamania od częstości sprowadza się do wyjaśnienia tej zależności dla podatności elektrycznej χ_e.

Użyjemy do tego celu modelu dielektryka, w którym nieprzewodzące elektrony, związane w cząsteczkach, są pobudzane do drgań harmonicznych przez zmienne pole elektryczne monochromatycznej fali elektromagnetycznej o częstości ω. Elektrony wypromieniowują falę o tej samej częstości lub absorbują falę padającą w okolicy częstości rezonansowej ω_0. Klasyczne równanie ruchu takiego elektronu (w jednym wymiarze x) to

$$m\frac{d^2x}{dt^2}+m\gamma\frac{dx}{dt}+m\omega_0^2x=qE_0\,\mathrm{e}^{-i\omega t} \tag{5.62}$$

gdzie γ jest stałą tłumienia o wymiarze s^{-1}. Zastosowaliśmy zapis zespolony, co oznacza, że x jest jest wielkością zespoloną. Podstawiając rozwiązanie w postaci do równania

$$x=x_0\,\mathrm{e}^{-i\omega t} \tag{5.63}$$

dostajemy

$$x_0=\frac{q/m}{\omega_0^2-\omega^2-i\gamma\omega}\,E_0 \tag{5.64}$$

Stąd zespolony moment dipolowy elektronu

$$p=qx=\frac{q^2/m}{\omega_0^2-\omega^2-i\gamma\omega}\,E_0\,\mathrm{e}^{-i\omega t} \tag{5.65}$$

gdzie q jest ładunkiem elektronu.

Wprowadźmy zespoloną polaryzację $\tilde{\mathbf{P}}$ oraz zespoloną podatność elektryczną $\tilde{\chi}_e$ poprzez równanie

$$\tilde{\mathbf{P}}=\epsilon_0\tilde{\chi}_e\tilde{\mathbf{E}} \tag{5.66}$$

Zakładając, że w każdej cząsteczce znajduje się f_j elektronów o częstości własnej ω_j i stałej tłumienia γ_j, a w jednostce objętości znajduje się N cząsteczek, to polaryzacja $\mathbf{P}$ wynosi

$$\tilde{\mathbf{P}}=\frac{Nq^2}{m}\sum_j\frac{f_j}{\omega_j^2-\omega^2-i\gamma_j\omega}\,\tilde{\mathbf{E}} \tag{5.67}$$

gdzie sumujemy po elektronach w cząsteczce. Stąd zespolona polaryzacja względna

$$\tilde{\epsilon}_r\equiv\frac{\tilde{\epsilon}}{\epsilon_0}=1+\tilde{\chi}_e=1+\frac{Nq^2}{m\epsilon_0}\sum_j\frac{f_j}{\omega_j^2-\omega^2-i\gamma_j\omega} \tag{5.68}$$

W gazach drugi wyraz w sumie jest zwykle mały i korzystając z relacji $\sqrt{1+\epsilon}\simeq 1+\epsilon/2$, możemy zapisać

$$\sqrt{\tilde{\epsilon}_r}=1+\frac{Nq^2}{2m\epsilon_0}\sum_j\frac{f_j}{\omega_j^2-\omega^2-i\gamma_j\omega}= \tag{5.69}$$

$$=1+\frac{Nq^2}{2m\epsilon_0}\sum_j\frac{f_j(\omega_j^2-\omega^2)}{(\omega_j^2-\omega^2)^2+\gamma_j^2\omega^2}+i\,\frac{Nq^2\omega}{2m\epsilon_0}\sum_j\frac{f_j\gamma_j}{(\omega_j^2-\omega^2)^2+\gamma_j^2\omega^2} \tag{5.70}$$

W ośrodkach dyspersyjnych zespolone równanie falowe o danej częstości ω

$$\Delta\tilde{\mathbf{E}}=\tilde{\epsilon}\mu_0\frac{\partial^2\tilde{\mathbf{E}}}{\partial t^2} \tag{5.71}$$

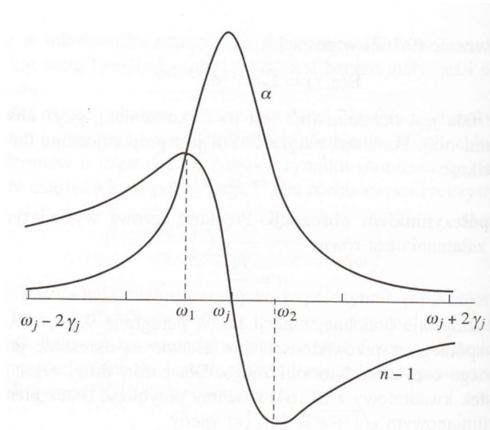

Rysunek 5.2: Współczynnik załamania i współczynnik absorbcji $\alpha = 2\kappa$ w okolicy częstości rezonansowej.

ma rozwiązanie w postaci fal płaskich

$$\tilde{\mathbf{E}}(z,t) = E_0 \, \mathrm{e}^{i(\tilde{k}z - \omega t)} \tag{5.72}$$

gdzie $\tilde{k}$ jest zespoloną liczba falową

$$\tilde{k} = k + i\kappa = \sqrt{\tilde{\epsilon}\mu_0}\,\omega = \sqrt{\tilde{\epsilon}_r}\,\frac{\omega}{c} \tag{5.73}$$

Stąd zespolony współczynnik załamania

$$\tilde{n} = \sqrt{\tilde{\epsilon}_r} = \frac{c\tilde{k}}{\omega} = \frac{ck}{\omega} + i\frac{c\kappa}{\omega} \tag{5.74}$$

Uwzględniając zespoloną postać $\tilde{k}$ dostajemy

$$\tilde{\mathbf{E}}(z,t) = E_0 \, \mathrm{e}^{-\kappa z} \, \mathrm{e}^{i(kz - \omega t)} \tag{5.75}$$

Część urojona $\tilde{k}$ jest odpowiedzialna za tłumienie fali ze współczynnikiem absorbcji κ, natomiast część rzeczywista $\tilde{k}$ prowadzi do prędkości fazowej $v = \omega/k$ i współczynnika załamania $n = c/v$. Stąd *część rzeczywista* zespolonego współczynnika załamania

$$n_R = \frac{ck}{\omega} = \frac{c}{v} = n \tag{5.76}$$

natomiast *część urojona*

$$n_I = \frac{c}{\omega}\,\kappa \tag{5.77}$$

Wykorzystując przybliżony wzór na $\sqrt{\tilde{\epsilon}_r}$, otrzymujemy

$$n = 1 + \frac{Nq^2}{2m\epsilon_0} \sum_j \frac{f_j(\omega_j^2 - \omega^2)}{(\omega_j^2 - \omega^2)^2 + \gamma_j^2\omega^2} \tag{5.78}$$

$$\kappa = \frac{Nq^2\omega^2}{2mc\epsilon_0} \sum_j \frac{f_j\gamma_j}{(\omega_j^2 - \omega^2)^2 + \gamma_j^2\omega^2} \tag{5.79}$$

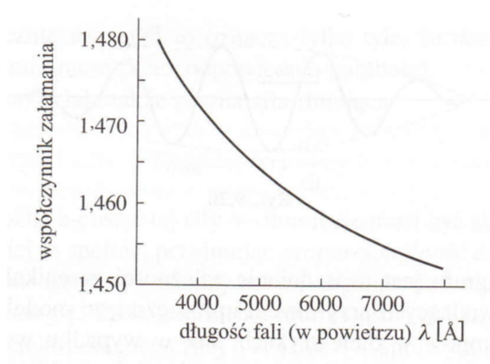

Rysunek 5.3: Współczynnik załamania w szkle.

Zanalizujmy zachowanie jednego z członów w powyższych sumach w okolicach częstości rezonansowej $\omega \approx \omega_j$. Współczynnik $n-1$ gwałtownie malej do zera, zmieniając znak po przejściu częstości rezonansowej, co oznacza, że $n<1$ i prędkość fazowa fali $v>c$ dla $\omega>\omega_j$, patrz Rysunek 5.2. Jest to obszar dyspersji anomalnej, w którym występuje maksymalne tłumienie fali ze współczynnikiem

$$\kappa_{max} = \kappa(\omega_j) \approx \frac{Nq^2}{2mc\epsilon_0}\frac{f_j\omega_j}{\gamma_j} \tag{5.80}$$

gdzie zaniedbaliśmy inne wyrazy w sumie po j, zakładając, iż ich wkład w okolicy $\omega \approx \omega_j$ jest mały.

Daleko od rezonansów, $\omega \ll \omega_j$, gdy tłumienie $\gamma_j \ll \omega_j$, otrzymujemy

$$n = 1 + \frac{Nq^2}{2m\epsilon_0}\sum_j \frac{f_j}{\omega_j^2-\omega^2} \tag{5.81}$$

Rozwijając mianownik w potęgach małych wielkości ω/ω_j, mamy

$$\frac{1}{\omega_j^2-\omega^2} = \frac{1}{\omega_j^2}\left(1-\frac{\omega^2}{\omega_j^2}\right)^{-1} \approx \frac{1}{\omega_j^2}\left(1+\frac{\omega^2}{\omega_j^2}\right) = \frac{1}{\omega_j^2}+\frac{\omega^2}{\omega_j^4} \tag{5.82}$$

i stąd współczynnik załamania

$$n = 1 + \frac{Nq^2}{2m\epsilon_0}\sum_j \frac{f_j}{\omega_j^2} + \omega^2\left(\frac{Nq^2}{2m\epsilon_0}\sum_j \frac{f_j}{\omega_j^4}\right) \tag{5.83}$$

Wzór ten można powiązać ze wzorem Cauchego po wprowadzeniu długości fali elektromagnetycznej w próżni $\lambda = 2\pi c/\omega$

$$n = 1 + A\left(1+\frac{B}{\lambda^2}\right) \tag{5.84}$$

Wzór ten dobrze tłumaczy zachowanie współczynnika załamania w gazach.

5.6 Literatura

1. David J. Griffiths, *Podstawy elektrodynamiki*, Wydwanictwo Naukowe PWN 2005